

A katolikus papság és a politika: 1848 tavaszán

SARNYAI CSABA
MÁTÉ

Született 1968-ban Szegeden. 1993-ban a szegedi JATE magyar-történelem-összehasonlító irodalomtudomány szakán szerzett diplomát, majd filozófiából tanári oklevelet. Egyháztörténész.

¹48/XIII.tc.: „Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemond” 1847-48-ik évi Országgyűlési Törvényzikkék (reprint kiadás) 1988. Bp., a továbbiakban Törvényzikkék).
²48/III. tc.7.§. „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek, s rendeknek osztása mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.” Törvényzikkék 11.
³48/XX.tc.2.§. „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.” Törvényzikkék 62.

1848 tavaszán, a régi kormányzések már összeomlottak, és újak még éppen csak megalakultak. A nyugalmat, a társadalmi stabilitást meg kellett őrizni a változó politikai körülmények között is. Mi volt ebben az átmeneti időszakban a katolikus egyház szerepe? Az átalakuló politikai — és főként egyházpolitikai — körülmények bemutatásához mindenekelőtt röviden vissza kell utalnunk az utolsó rendi országgyűlés 1848 tavaszi egyházi tárgyú vitáira.

Pozsonyban az új liberális kormány és a katolikus klérus — főként annak vezetői — közötti viszony nem volt problémamentes. Gondolunk itt elsősorban az egyházi tizeddel,¹ a főkegyúri jog gyakorlásának miniszteri ellenjegyzésével² valamint a vallási egyenlőséggel és viszonyossággal,³ főként pedig az egyházak költségeinek állami finanszírozásával⁴ kapcsolatos vitákra. Ezeket és a meghozott törvények szövegét tekintve a kétségkívül megmaradó konfliktusok és a végrehajtás körüli bizonytalanságok ellenére az itt történtek mind világi, mind egyházi részről helyzet- és érdekelismerésen alapuló, pillanatnyi reális politikai kompromisszumként is értelmezhetők.

Egyházi oldalról azzal, hogy lemondtak a tizedről, az államvalási státuszról, és beleegyeztek a főkegyúri jognak a polgári kormányzat általi gyakorlati érvényesítésébe; az adott körülmények között hozzájárultak az aligha elkerülhető változásokhoz. A polgári átalakulást végigvivő és ekkor a kormányrúdhhoz került liberális reformelit számára ugyanis a vallásszabadság, a közteherviselés valamint a patronátusi jogoknak a polgári kormányzat befolyásával való érvényesítése magától értetődő volt az új berendezkedésben. Azaz az országgyűlésen jelen volt papi követek részben kényszerből, részben belátásból — segíteni akarván az új helyzetben az egyház céljait — elsősorban egyházuk ésszerű érdekeit követték, amikor lemondtak korábbi előjogaikról. Ez felfogható úgy, hogy a klérus „szükségből erényt csinált”⁵, de értékelhető politikai érdekérvényesítési szándékként is. Ez az egyháznak jól felismert, alapvető érdeke volt. Az pedig, hogy a klérus igyekezett a saját helyzetét stabilizálni az új viszonyok között — lemondva arról, ami tarthatatlan, azzal a szándékkal, hogy megőrizze, amit lehet — történeti és politikai szempontból erényül vagy bűnül egyaránt kevésbé róható fel.

⁴48/XX.tc.3.§. „Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei, közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.”
Törvénycikkek 62.

⁵Károlyi Árpád: Az 1848-as törvénycikkek az udvar előtt
1936. Bp. 43.

⁶Deák Ferenc ezt úgy foglalja össze, hogy a tized nem a klérus tulajdona, hanem az állam ennek segítségével gondoskodik az egyházzal. Szerinte épp a törvények megléte mutatja, hogy az ország története során az állam úgy rendelkezett a tizedről, mint a maga javairól. (Deák Ferenc 1836. február 10-i országgyűlési felszólalása) Kónyi Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei*. 1882. Bp. I. 235.

A másik oldal, a liberális reformelit részéről is megnyilvánult bizonyos mértékű gyakorlati kompromisszumkészség. Ugyanis a tizedről való lemondás kapcsán az alsópapságnak juttatandó — Kossuth által felvetett — kárpótlás illetve az egyházak költségeinek állami vállalása szembenállni látszik részint a dézsmának mint — Deák Ferenc gondolatmenetét követve — eredendően célját veszített, a törvényhozás által visszavonható közadónak,⁶ részint pedig az egyháznak mint a hívők magánjellegű, az államtól független kultuszközösségének ekkori liberális értelmezésével.⁷ Azaz röviden szólva az állam és az egyház szétválasztását célzó törekvésekkel. Ennek megvilágítását segíti Kossuth Lajos egy 1871-es visszaemlékezése, amely ugyan elsősorban a vallási egyenlőségre vonatkozik, de közvetve a felvetett kérdésre is feleletet adhat. A teljes vallási egyenlőség megvalósítására az utolsó rendi országgyűlésen két lehetőség kínálkozott. Az állam vagy egyik egyháznak sem ad semmit — így például az elvesztett tized után a rászorulóknak megfelelő ellátást illetve működési költségeikre fedezetet —, vagy minden vallásfelekezet vallási és iskolai szükségleteit biztosítja. Kossuth is, követvén a liberális elvi álláspontot, az alternatíva első felét tartja helyesnek. Ám mindjárt hozzáteszi: „Meg voltunk róla győződve, hogyha a vallásfelekezetek közti egyenlőségnek ezt a módját hozzuk akkor indítóányba, oly megkérdelhetetlen harcot és háborút idézhettünk volna elé, s oly hatalmas segéderőt kergettünk volna a hazánk szabadsága bécsi ellenségeinek karjai közé, hogy az egész átalakulási munka veszélyeztetve lett volna. Nem mertük tenni.”⁸

Azaz a liberális reformerek vezéralakja az egyházzal kapcsolatos bármilyen jellegű anyagi támogatást elvi engedményként értelmezett, ami a korábbi országgyűléseken képviselt liberális állásponthez képest valóban az is volt.

A kompromisszum pillanatnyi volt. Az egyház 1848 tavaszán csak részben érte el helyzetének és vagyonának stabilizálását a kialakuló liberális polgári berendezkedésben, és az új rendszernek sem sikerült az egyháziakat teljességgel maga mellé állítania. De mindezek csak utóbb — az e helyütt már nem tárgyalt időszakban — váltak nyilvánvalóvá.

A polgári átalakulást kodifikáló áprilisi törvények uralkodói szentesítésével és a minisztériumok megalakulásával az új struktúra törvényi és intézményi megalapozása megtörtént. A létrejövő államberendezkedés eszmei, jogi alapjait ismertetni és értelmezni, intézményeinek utasításait pedig közvetíteni kellett a társadalom széles rétegei felé. Eközben a változó politikai körülmények között is meg kellett őrizni a társadalmi stabilitást. E két szempontból az egyházaknak, így a katolikus egyháznak is, döntő szerepe volt. Egyben az említett stabilitás vitathatatlan közös érdeke volt minden felelősen gondolkodó társadalmi tényezőnek, államnak és egyháznak egyaránt.

⁷Ezt Kossuth így fogalmazza meg: „...a vallásos felekezetek az állammal szemben másnak nem tekinthetők, mint az egy hitet valló egyének szabad akaratából kifolyó önkéntes egyesületeknek...”

Kossuth Lajos iratai Sar. Kossuth Ferenc Bp. 1900. VIII. kötet. 340. (továbbiakban Kossuth)

⁸Kossuth im.: uo.

⁹Gróf Zichy Domokos veszprémi püspök 1848. április 20-i körlevele megyéje papjaihoz (a továbbiakban Zichy) In.: Religio és Nevelés 1848. I. 329.

¹⁰Scitovszky János pécsi püspök körlevele megyéje papjaihoz Religio és Nevelés, 1848. I. 322.

¹¹Gróf Nádasdy Ferenc kalocsai érsek május 5-i körlevele megyéje papjaihoz (a továbbiakban Nádasdy) Religio és Nevelés, 1848. I. 326.

¹²Zichy uo.

¹³Nádasdy uo.

¹⁴Nádasdy uo.

A katolikus egyházi körök a nyilvánosság előtt is, az elmúlt országgyűlés már vázolt viszonyai között, majd a diéta bezárását közvetlenül követően, örömmel üdvözölték az átalakulást. A történeteket az isteni gondviselésnek tulajdonították. A polgári berendezkedést az anyaszentegyház tanítása szerint is úgy tekintsék a lelkészek — kéri többi társához hasonlóan körlevelében Zichy Domokos veszprémi püspök — „*mint az ember földi viszonyainak Isten hatalmával is megerősített rendjét, melyet mindenki tisztelni, és ahhoz alkalmazkodni tartozik.*”⁹ A meghozott törvényeknek és az új hatóságoknak tisztelete is azon alapszik — követvén Scitovszky János pécsi püspök szavait —, „*hogy nincs hatalom, hanem csak Istentől, a törvényhozók Isten által szolgáltatnak igazságot.*”¹⁰

Külön hangsúlyt kap az egyházi megnyilatkozásokban, hogy a bekövetkezett változások „polgárvér” nélkül zajlottak le.¹¹

A törvények által a polgároknak — s így a katolikus híveknek is — biztosított jogok szintúgy Isten adományaként tekintendők a püspöki megnyilatkozások szerint. E jogokat „*ön lelki s testi javukra, a haza közjávára józanon, becsületesen, szóval keresztényileg használják; száműzve minden vetélkedést, gyűlöletet, s jogcsorbítást, a megadott jogokra magukat így érdemesítsék*”¹² — jegyzi meg Zichy püspök.

A korszak meghatározó eszméi — az egyháznagyok értelmezésében — a keresztény vallásból és annak látható formájából, az egyházból forrásznak, hisz a katolikus „*anyaszentegyház a szabadság, egyenlőség és testvériség jeligéiben civilisálta a világot*” — olvashatjuk Lévy Sándor egri káptalani helynök levelében.

E hármasság első, talán leghangsúlyosabb tagjának, a szabadságnak „*Új hajnalát engedte ránkderülni*” az Úr¹³ — írja Gróf Nádasdy Ferenc kalocsai érsek. A szabadság értelmezésének és gyakorlatának kereteit és korlátait is összekötik az isteni kinyilatkoztatással az egyházfői körlevelek: „*Miképp csak Istennel áldás, nélküle átok lesz új szabadságunk*”¹⁴ — hangzik ugyancsak Nádasdy intése. Csak úgy lehetnek a hívek a haza jó polgárai — foglalja össze nagyon tömören az egyházi vezetés álláspontját a korábban már idézett Lévy —, ha ugyanakkor az Isten Országának hű alattvalói maradnak. Ez az új szabadság sem a keresztényi, sem a haza iránti polgári kötelezettségek alól nem old fel senkit. A többi ember törvényadta személy- és vagyónbiztonságának tiszteletben tartása alól sem menti fel az egyes polgárt. A valódi szabadság ugyanis a legitim jogok élvezetén túl a törvény szabta kötelezettségek lelkiismeretes teljesítésében áll. Határa addig terjed, ahol a másik ember szabadsága kezdődik, akinek jogai éppúgy sérthetetlenek, mint a magunkéi. „*A szabadság nevével a határokon túl hatni féktelenség, és nem szabadság többé*”¹⁵ — olvasható szó szerint a levelben.

Az egyenlőség, a főméltóságok nézeteit némiképp leegyszerűsítve, a törvények adta jogok gyakorlásának a többi polgáréval

¹⁵Lévay Sándor egri káptalani helynök — az egri érseki szék ekkor üresedésben volt — levele a főmegye összes papságához (a tavábbiakban Lévay) In: Religio és Nevelés 1848. I. 338.

¹⁶Lévay uo.

¹⁷Lévay uo.

¹⁸Lévay uo. 339.

¹⁹Zichy 329.

²⁰Lévay 338.

²¹Pécsi Püspöki Levéltár 1848/930.

azonos fokú biztosításában van. Semmiképpen sem lehet ezen a címen vagyoni egyenlőséget követelni, mert az „Isten és emberek elleni blűn lenne”¹⁶ — szólnak ugyancsak az egri káptalani helynök szavai.

A testvériség gondolatának magvát a szeretet-parancsban vélik feltalálni az egyháziak. S ha a világ megérti, hogy ez a testvériség lényege, és aszerint él, „fölkialthatunk, Isten országa jött közinkbe”¹⁷ — írja lelkesen ugyanó.

Csak az előbbi módon értelmezett vezéreszmék győzelemre segítésében kíván segédkezet nyújtani az egyház. Az újonnan hozott törvények tiszteletén túl az egyházi főméltóságok arra is kéri papjaikat, hogy magyarázzák a rájuk bízottaknak az új alkotmányos berendezkedés alapjait és szerkezetét. A főpásztorok egyöntetűen figyelmeztetik alárendeltjeiket „a fejedelem és a polgári törvényes felsőbbség”, illetve annak utasításai iránti köteles engedelmességre. Nem egy megnyilatkozásukban a felelős nemzeti kormány iránti bizalomra szólítanak fel, hisz a gondviselés emelte e tisztelt férfiakat „hazánk független kormányára”.¹⁸

A fő cél — itt ismét Zichy grófot idézve — mint ahogy szinte minden korabeli főpapi körlevélben olvasható hasonló értelmű kijelentés: „a rend és a béke üdvöaszító szellemének terjesztése”.¹⁹ Mert csak békés lélekkel lehet a rendet fenntartani, ami nélkül szabadság sem létezhet, és e „kibékülés megszüli az egyetértést, mely nélkül társulat — társadalom — szilárd nem lehet”²⁰ — indokolja tömören ennek szükségességét Lévay Sándor.

Az újonnan létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, Eötvös József egy május 10-i levelében külön nyomatékkal kéri az egyház élén állókat, hogy a szószékről ismertessék és magyarázzák a most hozott törvényeknek és rendeleteknek az egyes polgárookra és a hazára nézve egyaránt üdvös következményeit.²¹ Érdemes megjegyeznünk, hogy a főpapok által kiadott — korábban idézett — pásztorlevelek mind ezt megelőzően kerültek nyilvánosságra. Azaz mindenképpen óvatosan kezelendők azok a korábbi felvetések a történeti irodalomban, amelyek ezeket csupán közvetlen állami ráhatás eredményének tekintik. Az imént látott kronológiai tények is alátámasztják az egyház és a liberális állam már említett — röviden a stabilitás megőrzésében összegezhető — érdekazonosságát. Ennek is fontos szerepe lehetett a tavaszi fordulat kapcsán a fenti iratokból kiolvasható egyházi interpretáció és értékelés kialakításában.

Az egyházi felső hatalom a fent ismertetett alapgondolatok hirdetését és követését alárendeltjeinek és rajtuk keresztül a világi katolikusoknak is szoros kötelességévé tette. Az alsópapság ige-hirdetésében 1848 tavaszán megnyilvánuló főbb törekvések bemutatására mindenekelőtt — az időrendet követve — néhány jellemző példát idézünk.

Molnár János a székesfehérvári nagytemplomban 1848. március 26-án tartott szentbeszédének mottójául a Lukács evangélium 11. fejezetének 17. versét választotta: *„Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul”*. Ezt az igehelyet értelmezte az akkori honi helyzetre. Ennek során beszédében kifejtette, hogy az adott körülmények között összefogásra, egyesülésre van szükség, mert csak így vihető diadalra a békés átalakulás. Az erősödő nemzeti elköteleződést jelzi, hogy az újonnan alakuló kormányba vetett bizalom legfőbb alapját ő annak magyar voltában jelöli meg.

Szabó Richárd káplán április 2-án a váci egyházmegyéhez tartozó dorozsmai templomban prédikációjában hangsúlyozta, hogy minden kornak van vezéreszménye, az most a szabadság. Más nemzeteknél ennek kivívása polgárvér áldozatba került. *„Nálunk hála az égnek a szabadság fája kivirágzott, anélkül, hogy azt polgárvérrel kellett volna megöntözni.”*

Felteszi a kérdést: az új viszonyok között hogyan viselkedjék a haza minden polgára? Mindenekelőtt ne saját érdekeire, hanem a köz javára legyen tekintettel. Ehhez a szó *„legnemesebb értelmében”* vallásosnak kell lenni. A keresztény hit ugyanis egyszersmind a legszebb polgári hit is, hisz jogegyenlőséget, emberi méltóságot, a legszentebb igazságokat és a természet törvényeivel egybecsengő legtisztább morált tanít és egyben annak ősforrása is. Ezek jelölik ki a valódi szabadság határait, mert amit a vallás szabadnak mond, az polgárilag sincs tiltva.

Hangsúlyozza még, hogy ahol a vallás parancsait nem tartják meg, ott összeomlanak a törvények is. Meg kell tehát tartani a vallás parancsait és az új rend törvényeit, rendeleteit is. *„Örömtökből sem feledkeztek meg arról — szól a prédikáció —, hogy polgári társaság keblében vagytok, mely rend és törvények nélkül egy pillanattal alatt romba dől.”*

Szabó Richárd e beszéde végén külön buzdítja híveit, hogy a *„haza és a belbátorság védelmére”* álljanak be az éppen létrehozott nemzetőrség soraiba.

Makón Makra Imre plébános 1848. április 30-án a király születésnapját ünnepelve felemlíti a győzelmes, dicső múltat, majd magyarázni kezdi az áprilisi törvényeket. A hívek kötelességei közt elsőként az istenfélelmet említi, de rögtön hozzákapcsolja a hazaszeretetet, hisz ez a két legszebb velünk született erény. Ezekből a *„virtusokból”* magától értetődően következik a törvényes uralkodó — jelen esetben az ünnepelt, V. Ferdinánd — iránti hűség. A hitnek és a hazaszeretnek szükségképpen egyaránt tettekben kell megnyilvánulnia. A legfőbb jócselekedet a köz javának szolgálata, amely minden polgárnak és hívőnek legszentebb feladata.

A hívek körében tartott szentbeszédekben tehát a lelkészkedő papság is magyarázza az áprilisi törvényeket, követve ezzel püspökeik és közvetve — mint láttuk — az új kormány igényeit is. Különösen fontos az ő esetükben is, hogy hogyan értelmezik be-

szédekben a korszak két kulcsfogalmát: a szabadságot és az egyenlőséget. A parasztság körében — némileg leegyszerűsítve —, a szabadság gyakorlatát az új körülmények közt gyakorta úgy fogták fel, hogy szétosztják a földeket, és lényegében „mindenki szabadon azt tehet, amit akar”. Ezt a nyilvánvalóan kaotikus és anarchisztikus állapotokat eredményező elképzelést a belső béke megőrzése érdekében ki kellett küszöbölni. Erre törekedtek az egyháziak, amikor a szabadságot — az interpretációk közös pontjait összefoglalva — törvények által védett és egyben körülhatárolt szabadságként magyarázták a templomi hallgatóság előtt. Az egyenlőség a korban szintén meghatározó fogalmának értelmezésében is fontos szerep jutott a lelkeskedő papságnak. A hívek körében ezt nemegyszer őskommunistikus értelemben gondolták el, ami szintén veszélyeztette volna a polgári berendezkedés szilárdságát. Ezzel szemben a papság szentbeszédeiben az egyenlőséget jobbra a nemzetek közötti, illetve — a törvények előtt — az egyes polgárok közötti viszonyként mutatja be.

Összegezve az előzőekben vázoltakat elmondható, hogy a főpásztorok által kiadott cirkulárok és a lelkeszi prédikációk — amelyek közül az előzőekben terjedelmi okokból csupán néhány példát emelhettünk ki — tartalmában határozott közös irány bontakozik ki. Ennek lényege úgy foglalható össze, hogy az átmeneti időszakban — 1848 tavaszi hónapjaiban — a megyéspüspökök és a világi papság többsége kiállt az új nemzeti alapú polgári berendezkedés és az azt képviselő Batthyány-kormány mellett. Az egyháznagyok egyrészt inkább az anarchikus állapotok elkerüléséhez nélkülözhetetlen politikai stabilitás megőrzése céljából, másrészt — nem kizárhatóan — belső indíttatásból támogatták a bekövetkezett változások után kialakult rendet. Az alsópapság részben vezetői utasításra, részben — és itt ez a hangsúlyosabb — belső szimpátiából tette ugyanezt.

Az 1848 tavaszán megalkotott törvények és az új berendezkedés iránti lojalitás megteremtéséhez tehát a katolikus papság is nagyban hozzájárult. Az átmeneti időszakban a közrend és a stabilitás fenntartása nagy számú hívei körében nem kis mértékben a katolikus egyházon múltott.